
BOEKEN EN CONFERENTIES / BOOKS AND CONFÉRENCES

WORD AND WORLD. LUBA THOUGHT AND LITERATURE.

Jacques A. THEUWS
Studia Instituti Anthropos,
Vol. 32, 1983, 198 pp

In de reeks Studia Instituti Anthropos verscheen onlangs "Word and World. Luba Thought and Literature" van de hand van Jacques Theuws.

De publikaties waarmee Jacques Theuws bekendheid verwierf zijn erg verscheiden van aard : er zijn novellen, romans en gedichten die meestal onder het pseudoniem Jac. Bergeyck uitgegeven werden, er zijn missiologische bijdragen, er zijn vooral enkele hoogaangeschreven antropologische studies. Toch hebben deze werken meestal dit gemeen dat ze teruggaan op de periode dat de auteur bij de Luba (meer specifiek : bij de Luba-Shankadi uit de omgeving van Kamina) als vorser en als missionaris werkzaam was.

Erg gekend is de wetenschappelijke studie "De Luba-mens" (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Annalen, reeks in 8e, Wetenschappen van de Mens, nr. 38, Tervuren, 1962, 342 pp.) waarin hij in een breed panorama de Luba-gemeenschap tekent. Hij analyseert er de levensgang van de Luba-mens "from the cradle to the grave", grondig, consequent, helder en rationeel geconcipeerd rond de grote existentialia van het leven en geschreven met een fascinerende pen die zelfs de kleinste details van zijn veldwerk evocatief en bezielend weet voor te stellen.

In "Le Styx ambigu" (in Problèmes Sociaux Congolais, Bulletin trimestriel du CEPSI, nr. 81, Lubumbashi, 1968, pp. 3-33.)

bespreekt Theuws meer specifiek de Luba-opvattingen over de dood en de doden en situeert deze tegen de ruime achtergrond van de doodsídee bij de andere Afrikaanse volken.

"Sun and Symbols" (in *Anthropos*, LXIII, 1978, 3-4, pp. 561-583. Andere studies van Theuws verschenen o.a. in *Présence Africaine* (1958), *Zaire* (1960), *Cahiers économiques et sociaux* (1964), *Perspective de Catholicité* (1953).) is een vorm van "close reading" van een Luba-verhaal. Een nauwgezette lectuur en contextuele duiding van een kort verhaal reveleert een breed spectrum van het Luba-mensbeeld. Vooral de oppositie van de complementariteit tussen het profane en het sacrale wordt erin behandeld.

"Word and World" is een rijk-geannoteerde bloemlezing uit de mondelinge woordkunst van de Luba, ingeleid door enkele gegevens over de taal en de cultuur van het volk. Bijzonder interessant zijn de bladzijden die de auteur wijdt aan de verschillende literaire genres binnen deze orale woordkunst. Een scherp omschreven typologie stelt Theuws niet voor. Wel schetst hij enkele grote lijnen. Zo onderscheidt hij enerzijds de min of meer gestereotypeerde vormen zoals roemnamen, spreekwoorden, raadsels, gouwzangen (*lukumbi*), klaagliederen (*mitompo*), toespraken tot jonggehuwden, toverformules en geestenoproeping.

Anderzijds stelt hij de relatief-vrije narratieve vormen voor zoals mythen, aetiologische en moraliserende verhalen en enkele specifieke dierenverhalen. Van deze verschillende vormen worden in het tekstgedeelte dan Kiluba-voorbeelden aangehaald, gevolgd door een getrouwe Engelse vertaling en voorzien van een notenapparaat. In totaal zijn er 62 spreekwoorden, 48 gebonden vormen en 20 narratieve vormen opgenomen.

Deze woordkunst proberen te beluisteren zoals een Muluba ze ervaart, is voor een Westers lezer of toehoorder a priori onmogelijk. Anderzijds is het evenmin opportuun deze teksten met onze Europese esthetische categorieën te lijf te gaan.

Een individu-gerichte lezing schampt af op de groepsverbondenheid van het medium. Een autonomie-gerichte

benadering heeft geen oog voor het toepassings-karakter van deze kunst. De meest rendabele lectuur van deze kunst ligt m.i. in een functionalistische approach van het woordkunstmateriaal. Meer specifiek dan een lectuur die de teksten duidt in de brede context van de cultuur waarbinnen ze functioneren. Hoe meer de lezer vertrouwd is met het culturele biotoop waarin we gegroeid zijn, hoe polyvalenter de literaire confrontatie is.

In die zin zijn de recente intertextualiteitstheorieën binnen de literatuurwetenschap een niet onnuttig hulpmiddel.

Nemen we als voorbeeld het volgende spreekwoord :

Kânselemba, kakàzì kasìlìè tuutu,
lulokotò lo lwākò lombo ! (p. 61)

Kanselemba, het vrouwtje nagelaten door onze oudere broer, haar gepraat is als het trommelen.

Met onze eigen leescriteria kunnen we dit gezegde niet appreciëren. Verscheidene elementen zijn verondersteld gekend om deze uitspraak te kunnen duiden :

1) het literaire genre van de roemnamen of spotnamen waarbij op een lovende of een ironiserende wijze een persoon of een dier getekend wordt (cfr. Kusansula, Ioven (De Luba Mens, p. 50 e.v.)) ;

2) het systeem van het leviraat waarbij een jongere broer de echtgenote erft van de overleden oudere broer ;

3) het vogeltje mulôngwê "qui chante bien et imite le chant des autres oiseaux" (E. Van Avermaet, o.f.m., Dictionnaire Kiluba-Français, Tervuren, 1954, p. 589.) dat als roemnaam nsèlema heeft ;

4) het belang van de welsprekendheid binnen een Luba-gemeenschap waarin het vlot hanteren van welluidende uitdrukkingen een zekere status geeft aan de spreker, ook al zijn de gebruikte wendingen niet volledig zinvol in de situatie waarin ze uitgespeeld worden.

De semantische inhoud van het gezegde, namelijk "spotnaam voor praatzieke vrouw" wordt op die manier vanuit verscheidene hoeken aangevuld met een semantische meerwaarde. Als we verder nog weten dat dergelijke roemnamen vaak ook deel uit maken van rouwzangen waarin op een min of meer stereotiepe wijze helden of plaatsen bezongen worden, dan zien we hoe zich nog verdere

verbanden aftekenen : een link kan gelegd worden met andere literaire genres, met de muzikale cultus of met historische achtergronden. Zo is ieder spreekwoord een knooppunt van antropologische en literaire draden die vertakt zijn binnen de Luba-wereldvisie en evengoed kunnen refereren naar natuurlijke als naar maatschappelijke componenten.

Dat het voor de auteur Theuws onmogelijk is deze expliciet uit te schetsen is duidelijk. De publikatie en vertaling van de spreekwoorden samen met de interpretatieve gegevens uit de noten en aangevuld met de aanbreng uit Theuws' vroegere studies, bieden ons een stevige basis voor een verrijkende lectuur.

Hetzelfde geldt voor de lezing van de brede waaier van andere, sterk maatschappij-gebonden orale vormen : gebeden in verband met de jacht, de oogst en het weer (pp. 64-68, pp. 74-78) ; formules rond vruchtbaarheid, zwangerschap en geboorte (p. 82-85) ; uitdrukkingen bij het bereiden van magische middelen (pp. 68-73, pp. 79-81) ; rouwliederen (pp. 104-111) ; lofliederen (pp. 117-126) en toespraken tot jonggehuwden (pp. 126-140).

Graag wijzen we er toch op dat heel wat van de Luba-woordkunst die hier aangeboden wordt op zichzelf ook een ontroerende en aangrijpende kracht heeft. Ik denk bijvoorbeeld aan het verhaal over de kinderloze vrouwen die hun tijd en krachten wijden aan het maken van kookpotten en kruiken. Een van die vrouwen is bijzonder beslagen in deze kunst en maakt het mee hoe een van haar kruiken plots in een kind verandert. Het taboe dat op dit kind weegt is echter zeer zwaar : nooit mag het nat worden of het zal tot ontbinding overgaan. Het taboe wordt overtreden, het kind sterft en van smart pleegt de moeder zelfmoord (pp. 177-179).

In dit korte verhaal breekt een diepmenselijke rijkdom van gevoelens en themata open : de kinderloosheid, de kunst, het Pygmalion-thema, het getekend zijn door een taboe, het doorbreken van een taboe, de existentiële ontgoocheling, de dood en de zelfmoord.

Andere verhalen reveleren nog universele waarden en dimensies : de man-vrouw verhouding, de vraag naar de

oorsprong van al wat is, de religieuze dimensie, het meegenieten met de sluwheid van antropomorf voorgestelde dieren...

"The nucleus of the problem of the appreciation of poetry of peoples who are remote in space or time", zo schrijft Jan Knappert in verband met de waardering van Swahili-poezie, ligt in een vereiste "combination of feeling and intense research". Dit laatste impliceert de "willingness to study any aspect of the culture that may give a clue to the meaning of what he studies" (J. Knappert, *The Appreciation of Swahili Poetry in Kiswahili* : 44/2, Sept. 1974, p. 22). Een zinvolle confrontatie met de Luba-woordkunst veronderstelt inderdaad ook de nodige "Einfühlung" om een aantal universalia van binnenuit te beleven evenals de inzet om heel veel onbekenden te ontcijferen door ze te projecteren tegen de achtergrond van de totaalcultuur. Dat bij deze lectuur hoe dan ook een aantal "sonidos negros", een aantal duistere klanken, overblijven kan men (in de termen van García Lorca) alleen maar als een stimulans voor verdere peilende lezing beschouwen.

Een uitdaging waar we ook de verzamelaar, vertaler en interpretator van dit Luba-woordkunstmateriaal alleen maar dankbaar voor kunnen zijn.

bespreking door :

Julien VERMEULEN
Bellegemkerkdreef 14
8540 KORTRIJK-BELLESEM